

Наталія АВТОНОМОВА,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається перспектива діяльності бібліотек у системі електронної інформаційної комунікації. Визначаються основні моменти даної діяльності, а також роль і місце бібліотек у формуванні інформаційного суспільства. Стверджується, що бібліотека повинна зазнати докорінних змін під впливом електронних інформаційних комунікацій.

Ключові слова: бібліотека, електронні комунікації, інформаційне суспільство, електронні технології.

Сучасна епоха характеризується ментальними і технологічними змінами в розвитку суспільства. Перші пов'язані з процесами глобалізації і формуванням внаслідок цього нової інформаційної культури, другі – з розвитком інформаційних технологій у сфері комунікацій. Такі процеси значною мірою впливають на бібліотеки, змінюючи не тільки всю систему бібліотечної праці і бібліотечних ресурсів, але й порушують питання про трансформацію традиційних бібліотек.

Проблема глобальних змін у суспільстві знайшла відображення в роботах Д. Белла, Ф. Махлупа, Е. Тоффлера, М. Кастельса, П. Друкера, в яких підкреслюється центральна роль інформації і знання в суспільному розвитку, констатується зміна пріоритетів від виробництва матеріальних благ до виробництва послуг та інформації, закладаються умови для розвитку концепції суспільства знань.

Трансформація сучасної бібліотеки як соціального інституту в умовах формування суспільства знань є порівняно новою темою наукових розробок. Одне з перших досліджень, присвячених проблемі розвитку бібліотеки в інформаційному суспільстві, було проведено В. Красовським. Пізніше було опубліковано ряд робіт, автори яких намагалися розкрити перспективи бібліотечного розвитку в контексті суспільних перетворень. Серед них – М. Акіліна, Л. Марцева, В. Степанов, Л. Тихонова, Л. Федореєва та ін.

У зв'язку з цим стає актуальним дослідження трансформації бібліотек, визначення їх місця і ролі в системі електронних комунікацій.

До недавнього часу бібліотеці належало монопольне становище серед соціальних інститутів, які займалися збором, систематизацією, зберіганням інформації. Однак тільки бібліотека забезпечувала

доведення інформації до користувача у вигляді «нового знання», що виводило її в ранг монополістів системи соціальних комунікації. Тобто тільки в бібліотеці на відміну від інших соціальних інститутів (музеїв, архівів, фондів тощо) користувач міг отримати доступ до професійно опрацьованих та збережених масивів інформації – до накопиченого людством знання. «Якщо бібліотечний документ передати до музею, то його (документа) призначення стане іншим – із загальнодоступного він стане експонатом, на який можна дивитися, однак торкатися всім не можна. А якщо той же бібліотечний документ потрапить до архіву, то його можуть використати або як першоджерело, наприклад рукопис, – для створення друкованого документа, або не показувати загалу до визначеного часу» [1].

Однак розвиток електронних інформаційних технологій та Інтернету привели до того, що процеси створення, поширення зберігання, доведення до користувача інформації потребують нових підходів. «Сучасне інформаційне середовище характеризується постійним збільшенням кількості інформації, що надається на електронних носіях. У зв'язку з цим змінюються і форми та методи роботи з документами. Це також вимагає часткової зміни політики комплектування бібліотек, створення різнобічної системи оцінки і відбору видань, у якій повинна враховуватися не тільки його семантична цінність, але й визначатися оптимальний носій інформації» [2].

Покажемо у цьому плані є те, що саме на базі інформаційних технологій формується постіндустріальне суспільство, визначальною характеристикою якого є використання інформації як товару, інструмента і головного ресурсу. «Нині на розвиток світової економіки суттєво впливає інформатизація, що не лише перебудовує економіку, але й прискорює її зростання та зумовлює соціальну трансформацію суспільства... Інформація та знання стали ключовим фактором виробництва, а сфера інформаційних та комунікаційних технологій – важливим інструментом, який надає державам шанс не опинитися на узбіччі соціального прогресу» [3].

Таке стрімке зростання ролі і значення інформації перетворює її на прибутковий ресурс. Це спричиняє появу великої кількості комерційних структур, що використовують такий інформаційний ресурс як прибуткову сферу бізнесу. На сьогодні в Інтернеті представлена значна кількість структур, що намагаються дублювати функції бібліотеки щодо забезпечення користувачів необхідною останнім інформацією, створюючи при цьому комфортні умови її надання – електронні повнотекстові документи надсилаються на особисті комп'ютери замовників в будь-який час і в будь-яку точку планети. Серед них – інформаційні портали, інформаційні агентства, інформаційні сайти, бази даних тощо.

Така альтернативна система інформаційних комунікації, що характеризується значною оперативністю, повнотою та релевантністю і разом з тим комфортністю в отриманні інформації створює високу конкуренцію серед установ системи соціальних комунікації і насаперед бібліотек, ліквідовуючи їх монополне становище в сфері інформаційного обслуговування. Потреби користувачів, що представляють сфери бізнесу, юриспруденції, управління тощо, ступінь прийняття рішень яких на основі наданої інформації досить висока, на сьогодні дедалі частіше задовольняються комерційними структурами.

Враховуючи тенденції розвитку інформаційного суспільства і роль у ньому інформації, можна стверджувати, що в системі соціальної комунікації основне місце буде належати електронним інформаційним потокам. У зв'язку з цим у своїй діяльності бібліотекам необхідно робити акцент на роботу не з друкованими документами, а з інформацією, так як остання забезпечує вимоги інформаційного суспільства щодо перспектив свого розвитку.

«Зі зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, із залученням до неї дедалі ширшого кола людей зростає необхідність в удосконаленні роботи бібліотек, що перетворюються на суспільні інформаційні центри широкого призначення, у забезпеченні їх кваліфікованими інформаційними працівниками, посередниками між виробниками і користувачами інформації, між існуючим в суспільстві інформаційним ресурсом і соціальними структурами, що базуються на ньому. Причому бібліотеки будуть відповідати сьогоdnішнім вимогам, успішно виконувати роль важливого елемента інфраструктури управління інформаційними ресурсами суспільства» [4].

Якщо у своїй діяльності бібліотека буде орієнтуватися тільки на друковані інформаційні потоки, вона у такий спосіб буде забезпечувати інтереси незначної групи користувачів, причому тієї, яка не відноситься до групи найбільш соціально активних, що визначають шляхи подальшого розвитку суспільства. Ще одним аргументом на користь використання бібліотекою у своїй діяльності електронних інформаційних потоків є їх швидкий пошук і компактне зберігання. Електронні продукти бібліотек актуалізуються за лічені хвилини, їх виробництво не пов'язане з витратами на папір, поліграфічну складову, способи доставки тощо.

Однак друковані видання не втрачають повністю свого значення. Вони є актуальними в науковій, освітній, діяльності, а також тій, що забезпечує дозвілля, тобто там, де оперативна складова втрачає свій первинний сенс. Необхідно також відзначити роль друкованих примірників видань як своєрідного інформаційного еталону. На відміну від інших учасників процесу інформаційної електронної комунікації, тільки бібліотека має у своїх фондах необхідний для подальшої цифрової обробки матеріал [5].

Ера інформаційних технологій створює умови для виходу бібліотеки на новий етап розвитку, що полягає в дедалі більшому використанні бібліотекою у своїй діяльності електронних масивів інформації. Таке використання полягає, по-перше, у забезпеченні користувачів доступом до Інтернету. Роль бібліотеки в цьому випадку полягає в посередництві – професійній консультації користувачів. На відміну від, наприклад, інтернет-кафе бібліотека, проводячи консультування, допомагає читачам зорієнтуватися в дедалі зростаючих масивах інформації. Також особливого значення у зв'язку з цим набуває оформлення бібліотекою передплати на повнотекстові бази даних, що, у свою чергу, зміщує акценти в роботі бібліотек від володіння документом на звернення до нього при першій вимозі, що зумовлює серйозні зміни у формуванні фонду бібліотек.

При цьому, щоб здійснювати інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів на сучасному рівні співробітники бібліотек повинні володіти методами автоматизованої обробки інформації, використовувати інформаційно-пошукову мову, технічні можливості автоматизованих систем, спеціальні команди для отримання релевантної інформації відповідно до інформаційних запитів, створювати електронні каталоги, проектувати документальні, фактографічні бази даних, здійснювати пошук в електронних каталогах та БД. Робота сучасного бібліотекаря вимагає вміння визначити стратегію пошуку, слушно використовувати класифікаційні схеми, спеціальні рубрики, тезауруси тощо.

По-друге, участь бібліотек у системі електронних інформаційних комунікацій вимагає від бібліотек як створення власних електронних ресурсів (електронних каталогів, баз даних, довідників, текстів оцифрованих документів тощо), що забезпечують комфортніше обслуговування користувачів бібліотеки, так і розміщення даних ресурсів у мережі Інтернет. Тому важливим у цьому плані є здійснення дистанційного обслуговування користувачів – організація віддаленого консультування читачів через електронну пошту, ICQ, створення власного сайту тощо. Такий аспект діяльності бібліотек може реалізуватися за допомогою створення електронної бібліотеки, яка б надавала користувачам доступ до повнотекстових баз даних, передплачених бібліотекою.

По-третє, забезпечення інформаційних потреб групи користувачів, що потребують опрацьованої, систематизованої, актуальної та оперативної інформації, користувачів, основна діяльність яких спрямована на прийняття суспільно значущих рішень, потребує створення при бібліотеках спеціальних інформаційних служб. Функціонування таких інформаційних служб всебічно забезпечує обслуговування запитів сфери науки, виробництва, управління найбільш оперативно, використовуючи при цьому електронні технології.

Маючи доступ до бібліотечних ресурсів, такі інформаційні служби отримують можливість найбільш якісно в короткий термін забезпечити інформацією різні категорії замовників. Послуги з надання інформаційними службами структурованої, семантично опрацьованої інформації реалізуються у створенні інформаційно-аналітичних продуктів, що на сьогодні є найбільш вдалою формою забезпечення інформацією, що містить аналітичні висновки, прогнози, рекомендації, версії розвитку подій, статистику, моніторинг тощо.

Створення інформаційних служб бібліотек необхідне з огляду на специфіку запитів користувачів. Так, «координація і кооперація роботи інформаційних служб і бібліотек у забезпеченні запитів користувачів можлива тільки на основі чіткого розподілення функцій, визначення сфери відповідальності кожної з цих ланок. Служби інформації покликані здійснювати аналітико-синтетичну обробку джерел первинної інформації і забезпечувати систему фактографічною інформацією, що розрахована на задоволення вузьковиробничих запитів науковців і спеціалістів. Стосовно бібліотек, вони виступають організаторами системи бібліотечно-бібліографічної інформації як за вузьким, так і за широким профілем запитів читачів» [6].

Все вищезазначене спрямоване на те, щоб зробити послуги бібліотек у системі електронних комунікацій затребуваними і конкурентоспроможними порівняно з послугами, що надаються комерційними структурами. Процес трансформації традиційних бібліотек створить нові методи роботи з електронними масивами інформації, що зумовить зміни у всіх структурних ланках бібліотеки. Це, у свою чергу, приведе до повної модернізації бібліотек: від організації діяльності до зовнішнього вигляду.

Інформаційні технології, визначаючи рівень розвитку сучасного суспільства, висувають дедалі більш жорсткіші вимоги до установ, які володіють інформацією. І на це необхідно звертати увагу всім учасникам інформаційної комунікації і в першу чергу бібліотекам, щоб зайняти свою нішу в системі електронної комунікації.

Список використаних джерел

1. *Полтавская Е.* Смысл существования системы Библиотека – социальный институт / Е. Полтавская // Научно-техническая информация, серия 1. – 2007. – № 4. – С. 12–14.
2. *Прокошева Т.* Бібліотеки, комп'ютерні технології та інформаційне суспільство: нові тенденції, нові перспективи / Т. Прокошева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua>. – Назва з екрана.
3. *Пожуєв В.* Інформатизація як ресурс розвитку сучасного українського суспільства / В. Пожуєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_1.pdf. – Назва з екрана.

4. *Горовой В. Н.* Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества / В. Н. Горовой // Б-ки Нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – Электрон. дан. (1 файл). – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05gvncpo.html>. – Загл. с экрана.

5. *Костенко Л. И.* Функции и статус библиотеки информационного общества / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: тр. конф. / 9-я междунар. конф. «Крым 2002». – М. : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746.

6. *Чубарьян О.* Общее библиотековедение / О. Чубарьян. – М., 1976. – С. 73–74